

Vecās nīknās?

Par Gundegas Repšes, nedaudz arī Noras Ikstenas un Andras Neiburgas

2004.gadā izdotajām stāstu grāmatām

Vēlu vakarā – pēc tam, kad esmu izlasījis 2,5 stāstu grāmatas – pie manis ierodas atklāsme, kura iespējams apmeklējusi jau daudzus, un paziņo, ka latviešu mūsdienu īsproza ir pesimistiskāka un drūmāka par darinājumiem 20.gs. 20./30.gados. Laikam tāpēc, ka retais alkst aprakstīt prieku cilvēku attiecībās, Ādolfā Ersa, Aleksandra Čaka, Erika Ādamsona, Mirdzas Bendrupes izspēlētās varbūtības iespējams uzskatīt pat par salkanām un šabloniski sadzīviskām. Un kurš gan mūsdienās vēlas būt salkans?

xxx

Nedz Gundega Repše, nedz Nora Ikstena to nevēlas. Lai arī Nora Ikstena, būdama laba stāstniece, spēj uzveidot raitu fabulu, viņu interesē padzīvojošo cilvēku dzīves pārpratumi, neģēlības un nežēlības, kas noved postā un tiek atrisinātas ar negaidītu *cirvja cirtienu* – nāvi. Tā Noras Ikstenas krājumā „Dzīves stāsti” Ella no stāsta „Amariļļi”, kura apkopj savu nevarīgo vīru, nogāžas pa trepēm un tiek paralizēta. Tā Ada stāstā „Apelsīns”, sajutusi sāpes kreisajā sānā, nolemj, ka viņai audzējs un pakaras, bet izrādās – tikai apaukstētas nieres. Tā Nadežda Mihailova stāstā „Naģe”, piedzīvojot Latvijas neatkarību un tai sekojošos sociālos sarežģījumus, kļūst par prostitūtu, tiek mežā piekauta un mirst. Nāves un asins garša mutē, kas uzrodas lasot Noras Ikstenas stāstus, rada pārliecību par autori kā varenu stāstnieci, kas spēj atsvešināties no sava stāsta un tēliem tajos. Savukārt Gundega Repše ir pārāk norūpējusies par pasaules sakārtošanu, kas, protams, ir pateicīgs materiāls mālu mīcīšanai, tikai viņas inde pret saviem tēliem panāk nevēlamo – es sajūtos viņas aprakstītajai pasaulei svešs un lieks. Gundegas Repšes krājuma „Ludovika zemes” stāstā ar tādu pat nosaukumu trīsdesmit divus gadus jaunā Dorofīna, arīdzan vēstītāja, apkopj savu astoņdesmit divus gadus veco māsu Babiju un astoņdesmit četrus gadus veco māsu Annamari. Apkopj līdzīgi kā Ella savu vīru Noras Ikstenas stāstā „Amariļļi” un meita savu māti Andras Neiburgas stāstā „stum, stum”, tikai attieksme pret aprūpējamajām ar lielu pretīguma devu.

Gundegas Repšes titulistāstā “Ludovika zemes” uzmodelētā pasaule pilsētas dzīvoklī – no svara, ka ierobežota telpa – padarījusi Dorotīnu neiecietīgu gan pret māsām, gan dzīvi, gan pasauli. Naida objekti netiek sociāli konturēti, tie mazsvarīgi, vien pāris norādījumi, ka latvieši tik kompleksaini, jo pasākuši ēst suši; pāris realitātes emblēmas Aināra Mielava dziesmu vārdu veidā, lai uzsvērtu būtisko – vēlmi izrauties. Ak, kurš gan ir apmierināts un nevēlas izrauties! Tikai Gundegas Repšes sievietei savs iemesls neieredzēt klīrīgās un nevarīgās māsas, idiotiskos cilvēkus un pasauli apkārt un tverties vai nu sapņos, vai estetizētos murgos pretstatā ikdienas naturālismam, vai sūdzēt Ludovikam, kuru pametusi, jo dzīve šķitusi pārāk garlaicīga. Ludoviks ir subjekts, kurš atrodas ārpus noslēgtās telpas – cerība no ār pasaules, kāds, kurš, varētu sniegt veldzi pavārgrāmatu tulkotājas nespēkam.

Vai – varbūt – šis stāsts ir par trim gudrajiem mērkaķiem, kam īsajā kursā par ceļu uz apskaidrību vajadzētu pamācīt ļauna neredzēšanā, ļauna nedzirdēšanā un, cik interesanti, ļauna nerunāšanā. Aklā un kurlā māsa Gundegas Repšes stāstā jau vārdā nosaukta un aizraujas katra ar saviem klusajiem grēciņiem. Apkārtņē pamana tikai slikto un piedauzīgo, lai ko nu katrs ar to saprastu, klausās iekārīgi visu, kas skan, lai nu piedod latviešu estrāde. Trešā māsa, kurai pēc analogijas vajadzētu būt vismaz tik skaidrai kā Jēkaba jaunākajiem dēliem, kas tēvam dziļā vecumā dzimuši, ne tik vien visu sev zināmo pārstāsta, bet dara to ar sevišķu talantu visu esošo pārvērst draņķībā. Ja ir sacīts: „Un Vārds tapa miesa”, tad loģiski, ka miesa spēj vien kakāt, čurāt, smirdēt un pūt. „Grēks!” – kliez Gundega Repše un liek pasaulei nosmakt sūdos.

Otrs, tikpat ierobežotā telpā – cietuma kamerā darbību risinošais Gundegas Repšes stāsts ir „Ģenerālis un dūja”. Varbūt stāsts ir par padomju ikonu, kur mieru mīlošais militārists nesaraujamā vienībā ar miera dūju, kas šajā stāstā kā Svētais Gars pa mazo lodziņu komunicē ar ģenerāli. Militāristam bagāta pieredze cilvēku likteņu izrīkošanā un sabeigšanā. Un, kaut ar viņš citus pie baltajiem lāčiem sūtījis, savu miesīgu brāli sargādams, nav jau nekādi brāļi Lauvassirdis, tāpēc taisnīgi vien, ka tagad kāds cits ģenerālis savu priekštecī pabāzis baložiem par apkakāšanu. „Fui!” – kliez Gundega Repše, un dūjas tapa papīrs un dūju sūdi sniegs (vai kāds ir skaitījis, cikreiz rakstos sniegs figuralizēts par papīru – pirms vai pēc to skāris radošais ģēnijs?).

Brīdī, kad vārds tapa par miesu, sākās organizētais gājiens uz tiesas dienu, lineārākais no vēstījumiem, kāds zināms. Beigas paredzamas, tāpēc fabula garlaicīga. Īpaši tāpēc, ka vainīgs nejuties. “Kas vainas liedzas, vainīgs divkārt” – zina Gundega Repše un apokaliptiskajā vēstījumā par grēku plūdiem īsprozas tekstā „Jūraszirdziņš un es” pat dzīvus palikušos nosūta (likteņupē pa sūdiem aizpeldina) uz prokuratūras ēku. Rīga noslīkusi, sūdi peld pa virsu, tai skaitā valūtasbijējs un mantaskārs, tāpēc neīsts gleznotājs. Laikam kāds teicis vainīgo vārdu, ka gatavs. Latvija gatava iestāties ES, EK, NATO un citos alfabētos, vārds no mutes ārā, sūdi iekšā. Vispār Gundega Repše jūtas kā asenizators, kam pienākuma sajūta stiprāka par mēru. Kad ūdens nokrities, dzīvi palikušie brien sidrabortus dubļos un slaukās liepu lapās, turpat Kristaps ar mazuli uz pleca.

Kad uz zemes viss izvētīts, stāstā „Paradīzes vārtos” top kārtīgi nomazgāti, kas vēl atlikuši – ar Irākas karotājiem sākot un Svēto Pēteri turpinot. Sieviete, kuru vēsture vienādiņās skar personīgāk un tiešāk, zina, ko debesīm sūdzēt. Kā viņa pati raksturo savas esamības formu zemes virsū – mēs runājām, runājām, runājām. Arī viņa, debesu vārtos stāvēdama un visus klātneesošos aprunādama, nav nekāds austrumu mērkaķis, nevar pāriet jaunā kvalitātē bez angļu ziepēm, aizvadītās dzīves skatiem diapozitīvos, bez sava vijolišķrāsas apmetņa, sālsstandziņām un bezdievīgas tarkšķēšanas. Un liesmas krita no debesīm, zeme sašķīda drupās, šūpojās kā šūpulis, krita un necēlās vairs: “Liesmoja tilti un baznīcas, rēkdamas sprāga automašīnas, līdz pret pusnakti debesis nokrita pār ugunsupi, un lietus aizskaloja visu bijušo un nākamo.” Gundega Repše arī nav mērkaķis, drīzāk soda eņģelis, visi septiņi vienā personā.

Varbūt šī krājuma noslēguma teksts „Asinsbalss” vispār nav stāsts, bet Gundegas Repšes evaņģēlijs par atmiņas nemirstību, jo nokauto zaldātu dvēseles vēl turpina cīņu. Jo tāpat ir tapis teikts, ka ilgi pēc vārda pazemināšanas miesā pasaule savēlās kā grāmata, ko satin, un tikai viena ir cienīga to lasīt. Tikai to grāmatu beigās apēda, nevis smirdinoties virināja. Prātīgs bija mērkaķis. Tev nebūs ļaunu runāt!

XXX

Cita prozas stilistika Andrai Neiburgai stāstu krājumā “Stum, stum”. Viņa nav sasaistījies valodas problemātikā – ir brīva, un stāsta dominante bieži vien ir vides sajūta: augusts Kurzemes jūrmalas ciematiņā, ziema pilsētā, skats caur logu, lietaina

diena Centrāltirgus kafejnīcā. Sajūtas, kas nepamet mani, jo tik pazīstamas vai tieši pretēji – nezināmās, un tāpēc valdzina.

No šķietama sākuma, ikdienišķas detaļas, kā, piemēram, lamatās noķertas peles Andra Neiburga veido cilvēka dzīves paātrinājumu. No šķietamas detaļas līdz šķietamai katastrofai vai brīvībai, jo dzīve vien šķietamība. Autores vēstījuma valdzinājums slēpjas mākā parādīt detaļu, priekšmeta atrašanās vietu, krītošas ēnas un trāpīgi atlasītās laikmeta emblēmas. “Kaķīša dzirnavas” (un nevis “Kaķīša dzirnaviņas” kā stāstā “Tai dienā”) cietos vākos, lai uzliktu uz čurāšanai un kakāšanai atvēlētas strondzeles, kefīra un piena pudeļu vāciņu krāsas – šie šķietamie sākumi bezmēra intīmi man, ka gribas klusi bilst – tas viss ir mans un es to zinu. No tā arī rodas nenoslēpjama vēlme autores stāstus piesavināties, kā to reklāmas teikumos uz grāmatas pēdējā vāka dara arīdzan Pauls Bankovskis.

Problemātiska norāde, kura lasītāju varētu neinteresēt, bet varbūt gluži pretēji – saistīta ar tiem stāstiem, kuros tēli nemitīgi meklē attaisnojumu. Meklē atbildes uz jautājumu KĀPĒC. Kāpēc dzīvo? Kāpēc strādā? Kāpēc eksistē? Kāpēc... Jautājumi būtiski autorei brīdī, kad teksti rakstūti. Tie neuzbāzīgi, bet tomēr pastāv un tirda manu vēlmi iebilst, lai taču šie tēli nomierinās un izbauda Andras Neiburgas prasmi stāstīt. Bet nenomierinās un arvien meklē attaisnojumu.

xxx

Šīs trīs stāstnieces, laikā, kad rakstu šīs piezīmes, veido latviešu aktuālās īsprozas zeltu. Bet autoru, izdevēju un lasītāju vajadzības jau nemazināsies – tiks izdots Ingas Ābeles stāstu krājums “Sniega laika piezīmes” – un process mutuļos vien tālāk. Aizmirsīsies sakritības, paliks teksti.

Jūsu Rimands Ceplis